

ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

PERSONALITY IN MODERN SOCIETY: PSYCHOLOGICAL ASPECT

У статті розглядається проблема особистості на сучасному етапі розвитку людського суспільства. Швидкий розвиток і впровадження сучасних комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій практично в усі сфери життєдіяльності людини змінює не тільки особистісне буття, а й впливає на внутрішній світ особистості, зокрема погляди, інтереси, переконання тощо. Значна увага приділяється розгляду основних особливостей сучасного соціуму, які впливають на особистість, відкриваючи не лише нові можливості, але й нерідко ставлять перед людиною нові виклики та загрози. Проведений психологічний аналіз особливостей сучасного соціуму та їх впливу на особистість дозволив виділити основні психологічні проблеми, які постають перед особистістю в умовах суспільних трансформацій. Зміни в сучасному соціумі не можуть не впливати на особистість загалом, вони актуалізують цілу низку таких психологічних проблем, як: соціально-психологічна адаптація особистості до змін у суспільстві, питання психічного та психологічного здоров'я, проблема інтернет-соціалізації підлітків та молоді, труднощі сприйняття та аналізу великої кількості інформації, проблема залежності від гаджетів, соціальних мереж тощо. Життя сучасної особистості характеризується насиченістю, неоднорідністю та мінливістю, що породжує певні психологічні труднощі в житті. Сучасний соціум розмиває почуття надійності, захищеності та впевненості у завтрашньому дні. Людина змушена адаптуватися до нових умов та вимог, що висувають до неї соціум, наука, техніка. Відносини між людьми в сучасному соціумі стають все більше віртуальними, а віртуальне середовище та інформаційний простір стають більш значущими. Спостерігаються зміни у сфері спілкування та міжособистісних відносин, які дедалі більше стають опосередкованими різними технічними засобами. Зупинити історичний розвиток людського суспільства неможливо, але навчитись правильно сприймати різні цивілізаційні зміни, навчитись бачити не тільки позитивні, але й негативні тенденції суспільних змін, протистояти їм, долати труднощі, які виникають, та адаптуватися до цих змін цілком можливо.

Ключові слова: особистість, соціум, суспільні трансформації, соціально-психологічна адаптація, комп'ютерні технології, віртуальне середовище.

The article considers the problem of personality at the present stage of development of human society. The rapid development and implementation of modern computer and information and communication technologies in almost all spheres of human life changes not only personal life, but also affects the inner world of the individual, including views, interests, beliefs and more. Much attention is paid to the main features of modern society, which affect the individual, opening not only new opportunities, but also often pose new challenges and threats. The psychological analysis of the features of modern society and their impact on the individual allowed to identify the main psychological problems facing the individual in terms of social transformations. Changes in modern society can not but affect the individual as a whole, they actualize a number of psychological problems such as: socio-psychological adaptation of the individual to changes in society, mental and psychological health, the problem of Internet socialization of adolescents and youth, difficulties perception and analysis of a large amount of information, the problem of dependence on gadgets, social networks, etc. The life of a modern person is characterized by saturation, heterogeneity, and variability, which creates certain psychological difficulties in life. Modern society erodes the feeling of reliability, security and confidence in the future. Man is forced to adapt to new conditions and requirements of society, science, technology. Relationships between people in modern society are becoming more virtual, and the virtual environment and information space are becoming more important. There are changes in the field of communication and interpersonal relationships, which are increasingly mediated by various technical means. It is impossible to stop the historical development of human society, but it is quite possible to learn to correctly perceive various civilizational changes, to learn to see not only positive but also negative tendencies of social changes, to resist them, to overcome difficulties and to adapt to these changes.

Key words: personality, society, social transformations, socio-psychological adaptation, computer technologies, virtual environment.

УДК 159.923:004.738.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.2.19>

Ткачишина О.Р.

к.психол.н.,
старший викладач кафедри психології
особистості та соціальних практик
Київський університет
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. В умовах сучасного існування людства зазнають трансформацій усі сфери суспільного життя, з кожним роком ускладнюються і змінюються умови різних видів професійної та навчальної діяльності, зазнає змін і повсякденне життя людини. Історичний розвиток змінює людське суспільство, змінюється й особистість, яка не може існувати відокремлено від нього. Динамічний розвиток і впровадження сучасних комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій практично в усі сфери життєдіяльності сучасної людини актуалізує гострі питання

трансформації та функціонування соціальних, економічних і політичних структур суспільства, а також формування нових механізмів культурного розвитку людства. Позитивні наслідки науково-технічного прогресу зазвичай помітні відразу, а от негативні аспекти помічаються згодом. Так, швидкий розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій, полегшуючи життя сучасної людини функціонально, досить часто ускладнює його психологічно.

Соціально-психологічна реальність в умовах сучасного існування людського суспільства є досить мінливою, при цьому з роками

спостерігається тенденція до зростання швидкості цих змін, зазнають трансформацій спосіб життя людини, її особистісне буття та існування суспільства загалом. Перед особистістю в сучасному соціумі постають як нові можливості, так і нові виклики та загрози. Тому проблема особистості в сучасному соціумі потребує психологічного аналізу з урахуванням суспільних змін та перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема особистості в суспільстві та різні її аспекти викликали інтерес багатьох дослідників. Зокрема, досліджувались такі аспекти: місце адаптаційного процесу в психології особистості (Г. Балл, Л. Божович, О. Леонтьєв, Ж. Піаже та ін.), активізація особистісних потенціалів (Л. Грень, І. Мурашко та ін.), питання професійного розвитку особистості (В. Моляко, К. Платонов, Д. Міллер та ін.) тощо. Оцінка ситуації людини в контексті мережевих та інформаційних технологій, роль цих технологій у сучасному суспільстві дається в працях Ж. Бодрійяра, Г. Дебора, У. Еко, Н. Лумана та ін. Найбільш плідними дослідженнями основних видів діяльності в Інтернеті, можливостей використання інтернет-комунікацій для взаємодії між людьми відзначаються такі автори, як Дж. Гелбрейт, М. Кастельс, Д. Рісмен, М. Маклюен та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд основних особливостей сучасного соціуму, психологічний аналіз їх впливу на особистість та розкриття психологічних проблем, які постають перед особистістю в умовах суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Провідна роль у формуванні особливостей сучасного соціуму, безумовно, належить розвитку комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Їхній вплив на особистість нині важко заперечити. Інтернет-соціалізація безпосередньо пов'язана з інтерактивними, комп'ютерними та цифровими технологіями, у т. ч. із всесвітньою глобальною мережею Інтернет, і визначає процес індивідуальної соціалізації в кіберпросторі, вказуючи на сучасні зміни морально-етичних принципів, системи потреб і ціннісно-мотиваційної сфери людства у зв'язку із всебічним використанням ІКТ, комп'ютера, Інтернету та інших різноманітних електронних девайсів [2; 4].

Розглянемо **особливості сучасного соціуму**, а також ті психологічні проблеми, які постають перед особистістю в умовах суспільних трансформацій.

1. Сучасне життя характеризується *насиченістю, неоднорідністю, непостійністю та мінливістю*. Світ стає важкопрогнозованим та непередбачуваним, сучасний соціум розвиває почуття надійності, захищеності та впевне-

ності в завтрашньому дні. У сучасному соціумі спостерігається збільшення ролі інформації та знань у житті суспільства, зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями та виробництвом інформаційних продуктів і послуг, зростання їхньої частки у валовому внутрішньому продукті. Сьогодні кількість інформації переполює світ, вона швидко змінюється, зростає потік інформації на особистість загалом. Інформація стає масовою, доступ до інформації стає глобальним, уся інформація оцифровується (наприклад, бібліотека, музеї). Крім того, інформація швидко «старіє» і потребує постійного оновлення. Інформація, яка ще вчора або навіть кілька годин тому була новиною, швидко втрачає свою новизну. Отже, актуальним є зростання інформатизації та ролі інформаційних, цифрових технологій у суспільних та господарських відносинах. Таким чином, інтенсивний розвиток інформаційних та цифрових технологій змінює умови існування людини у світі. Якщо ще кілька років тому основною особливістю, що характеризувала людське суспільство, була «інформаційна» складова частина, то нині вона вже поступається «цифровій», і, таким чином, інформаційне суспільство трансформується в цифрове.

2. Сучасна людина змушена адаптуватися до нових умов та вимог, що висувають до неї соціум, наука, техніка. У таких умовах особистість стоїть перед необхідністю змінювати свої форми поведінки, життєві орієнтації, цінності, своє ставлення до життя в цілому, змушена переглядати свій досвід і життєві установки. Постає проблема соціально-психологічної адаптації особистості до суспільних змін, вимог та умов сучасного життя. Також актуалізується проблема формування соціальних стереотипів, шаблонів мислення, патернів поведінки тощо. Це зумовлено, зокрема, і підвищеним потоком інформації на особистість, і необхідністю виконання безлічі справ, як правило, в обмежені терміни. Варто зазначити, що з кожним роком ускладнюються і змінюються умови різних видів професійної та навчальної діяльності, з'являються нові професії, зникають старі, висуваються підвищені вимоги до кожної людини. Якщо ще кілька десятиліть тому людина, здобувши певну професію, могла решту життя пропрацювати на одній посаді аж до завершення своєї професійної кар'єри, то нині це здається неймовірним. Змінюється світ, і сучасний соціум висуває підвищені вимоги до кожної особистості. Для того щоб реалізувати свій особистісний потенціал і знайти своє місце в сучасному соціумі, людина має йти «в ногу з часом», тобто з усіма суспільними трансформаціями та їхніми динамічними змінами. А для цього потрібно навчатися протягом усього життя,

постійно оновлювати свої професійні знання, слідкувати за науковими новинами у сфері професійної діяльності тощо.

3. *Прискорення темпів та ритму життя* в сучасному соціумі вже ні в кого не викликає сумнівів, оскільки прискорений розвиток цифрових та комунікаційних технологій, розвиток науки і техніки ставлять перед людиною завдання: щоби бути успішним, ти маєш все встигати. Перед особистістю постає проблема тайм-менеджменту. Успіх, його досягнення – це саме той ідеал, який пропагує сучасний соціум, адже люди, яким не вдалося себе реалізувати, досягнути певних успіхів у житті, або невдахи стають нецікавими для сучасного соціуму й опиняються на його узбіччі. Таким чином, у сучасному соціумі масово штучно *стимулюються прагнення індивідуума на досягнення*. Для того щоби бути успішним, потрібно постійно навчатися, оновлювати свої знання, все встигати, а це у свою чергу призводить до того, що перенавчання та нічна активність поступово зростають. Отже, щоби досягнути своїх планів, людина готова працювати тоді, коли це вигідно соціуму. Життя особистості в час загальних соціальних трансформацій і потужного інформаційного тиску, які змушують перебувати в стані постійного емоційного напруження, стає загальною нормою. Перебуваючи в ситуаціях постійних стресів та емоційних навантажень, таким проблемам, як внутрішній неспокій, тривога, дискомфорт, зазвичай, не надається належної уваги, незважаючи на те, що вони можуть призводити до криз, тяжких душевних розладів, потрясінь тощо. На думку медиків, здоров'я людини є тим індикатором, який дуже чітко відображає цивілізаційні зміни. В останні десятиліття завдяки науково-технічному прогресу ці зміни стають дуже швидкими, крім того, вони роблять соціум більш агресивним по відношенню до людини. Соціальні взаємодії часто є головним джерелом серйозних конфліктів та стресу для людини і негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я. Стрес, тривога, депресія стали домінуючими у психічному стані людини. Як результат, головний мозок з його тонкими нейрональними та нейроендокринними системами не встигає адаптуватися до швидких та несприятливих життєвих ситуацій, і ми бачимо дезадаптацію у вигляді збільшення психічних та психосоматичних розладів [7].

4. У сучасному соціумі *відносини стають максимально віртуальними*, що зумовлено розвитком інформаційних, цифрових та комп'ютерних технологій [1; 3; 5]. Крім того, нові моделі соціальних відносин *орієнтовані на усамітнення, спостерігається підміна природних відносин на штучні*. Нині глобальний інформаційний простір забезпечує ефективну

інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг. Таким чином, принципово нове життя – віртуальне – стає все більш конкурентним. З віртуального простору можна навчатися, не виходити. У ньому людина може навчатися, здійснювати пошук роботи, може працювати, здійснювати покупки і ще багато чого. Серед позитивних аспектів зазначених особливостей варто згадати такі, як вільний розвиток індивіда, розширена участь у суспільному житті, поява нових можливостей для самореалізації, підвищення компетентності тощо. До негативних тенденцій можна віднести такі: ізоляцію індивіда, лавину інформації, «автоматизацію» людини, дегуманізацію життя, зниження культурного рівня, появу фейків, зниження свобод особистості, посилення контролю з боку соціуму, зростання взаємозалежності, посилення маніпуляції людьми тощо [5; 6].

5. *Зазначені особливості впливають на особистість загалом*. Так, зокрема, домінуючим та повсякденним стає *кліпове, тобто фрагментарне мислення*, тоді як логічне та критичне мислення відходить на задній план. Це зумовлено впливом інформаційного потоку, тобто надзвичайно великої кількості інформації, проаналізувати критично і просто обдумати яку людині не вистачає часу і сил. Таким чином, переважає поверхневе сприйняття інформації, а також кліпове мислення. А це у свою чергу створює підґрунтя для формування соціальних стереотипів, тобто тих шаблонів, за допомогою яких інформація буде здаватися простою і зрозумілою. Персоналізація інформаційного середовища сприяє тому, що *презентація себе стає основою поведінки людини*, спостерігається стимуляція нарцисичності з боку соціуму. Тобто сучасний соціум пропонує особистості показати, що вона не така, як усі інші, а для того щоби вона була цікавою для соціуму, необхідно вигідно презентувати себе, зуміти виділитись на фоні інших тощо. Неможливість залишитись «загадкою» в сучасному соціумі вже майже ні в кого не викликає сумніву, мережа Інтернет дає можливість знайти інформацію практично про кожну людину. А це у свою чергу призводить до того, що *посилюється тенденція до тотального контролю над особистістю з боку соціуму*. Зокрема, відбувається збір інформації про людину різними соціальними мережами (Facebook, Instagram та ін.), різними додатками, мобільними операторами тощо. Збирається інформація, що стосується персональних даних, кола спілкування людини, тематики спілкування, фіксується частота відвідування певних сайтів, пересування та багато іншої інформації, про яку пересічний користувач навіть не здогадується [6; 8; 9]. Тому варто пам'ятати відому аксі-

ому про те, що будь-яка інформація, одного разу залишена в Інтернеті, залишається там назавжди. Зазначені особливості актуалізують проблему *психологічної безпеки особистості* в сучасному інформаційному просторі, оскільки сучасна людина нерідко опиняється в ситуації невизначеності, невпевненості та ненадійності, що призводить до виникнення почуття тривоги, фрустрації, а інколи й розчарування, особливо це стосується мережі Інтернет. Все частіше психологічна безпека і захищеність у сучасної людини поступається місцем неспокою, тривозі та невпевненості. Незважаючи на намагання держави захистити персональні дані громадян відповідними законами, сучасна мережа Інтернет відкриває широкі можливості для пошуку будь-якої персональної інформації про людину. Звісно, що все це аж ніяк не сприяє формуванню в особистості почуття захищеності, психологічного комфорту і безпеки в сучасному інформаційному суспільстві.

Змінюється спілкування людей у сучасному соціумі. Зокрема, зменшується частка «живого» безпосереднього спілкування, міжособистісна комунікація все більше опосередковується різними технічними засобами, які певним чином збіднюють, спрощують та формалізують спілкування між людьми. Невербальна сфера спілкування, яка за безпосередньої взаємодії між людьми дає можливість отримати важливу інформацію, що стосується емоцій та почуттів співрозмовника в даний момент, його ставлення до предмету обговорення тощо, втрачає свою інформативну значущість у віртуальному спілкуванні (наприклад, у соціальних мережах). На жаль, як би парадоксально це не звучало, але в людей просто немає часу на спілкування. Це призводить до того що, *емоційні зв'язки між людьми стають швидкими та поверхневими*. Особливо негативний вплив зазначені особливості мають на процес виховання та спілкування з дітьми в сім'ї, коли спілкування через зайнятість батьків зводиться лише до формальних, загальних запитань про справи в школі та ін. Діти та підлітки особливо відчують цей вакуум у спілкуванні з батьками, не отримуючи при цьому емоційного відгуку на власні переживання, труднощі, проблеми тощо. У таких умовах діти, підлітки схильні все більше поринати у віртуальне середовище, соціальні мережі, що інколи може бути й небезпечним, а саме тоді, коли дитяча психіка стає об'єктом маніпулювання з боку інших, коли прагне на собі перевірити якийсь небезпечний експеримент, побачений у віртуальному середовищі. Таким чином, постає проблема інтернет-соціалізації та її впливу на формування особистості підростаючого покоління [5; 6].

6. Важливою особливістю сучасного соціуму є потужний *негативний вплив масме-*

діа – стимулювання «включення в події» завдяки розвитку інформаційних та цифрових технологій, що створює можливість опинитись «тут і зараз» на місці надзвичайних подій, катастроф, війн, стихійних лих тощо. Відомо, що негативні емоції є більш значимими для особистості та довготривалими, тому саме на цьому роблять акцент засоби масової інформації в інформаційних повідомленнях новин. Крім того, в сучасному соціумі постає проблема анонімності створення і поширення інформації, що нерідко призводить до виникнення фейків, поширення дезінформації. Як зазначають фахівці у сфері інформаційних технологій, поширення дезінформації є результатом появи іншого інформаційного простору, того, який прийшов із соціальними платформами. Тобто актуалізується проблема сприйняття, аналізу та перероблення отриманої інформації. Загалом, варто наголосити на тому, що інформаційна соціалізація на сучасному етапі розвитку суспільства призводить до отримання інформації з будь-чого, а не з інституційних джерел, що підкоряються журналістським стандартам.

7. Не останню роль у житті сучасної активної особистості відіграє ще одна особливість сучасного соціуму – *соціальний космополітизм*, що зумовлено можливостями здійснювати подорожі чи то ділові поїздки в різні куточки світу, тобто відкритість кордонів між державами, що певним чином зменшує значимість етнічних, національних, культурних характеристик. Проте пандемія COVID-19 стала тут справжнім випробуванням, і карантинні обмеження в більшості країн світу знову посилили кордонне розмежування. Але пропри це спільний віртуальний простір дає можливість особистості почувати себе космополітом, долаючи кордони, хоча б і віртуально. Звичайно, це відкриває людині широкі можливості для пошуку особистісної самореалізації не лише у власній країні, але й у світі взагалі. І тут варто зазначити, що країни-лідери світового розвитку закладають тенденції та орієнтири для поступу для інших, менш розвинених країн світу. Тобто проблема глобалізації не втрачає своєї актуальності, а глобалізаційні зміни проникають всюди, де є така можливість (наприклад, мережа Інтернет та ін.).

Розглянуті особливості сучасного соціуму дали можливість виділити основні психологічні проблеми особистості, що актуалізуються в умовах суспільних трансформацій (рис. 1).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Більшість дослідників наголошують на негативних для людини і культури наслідках, що виникають під впливом глобалізації, таких як уніфікація на основі базової моделі різних культурно-історичних форм,

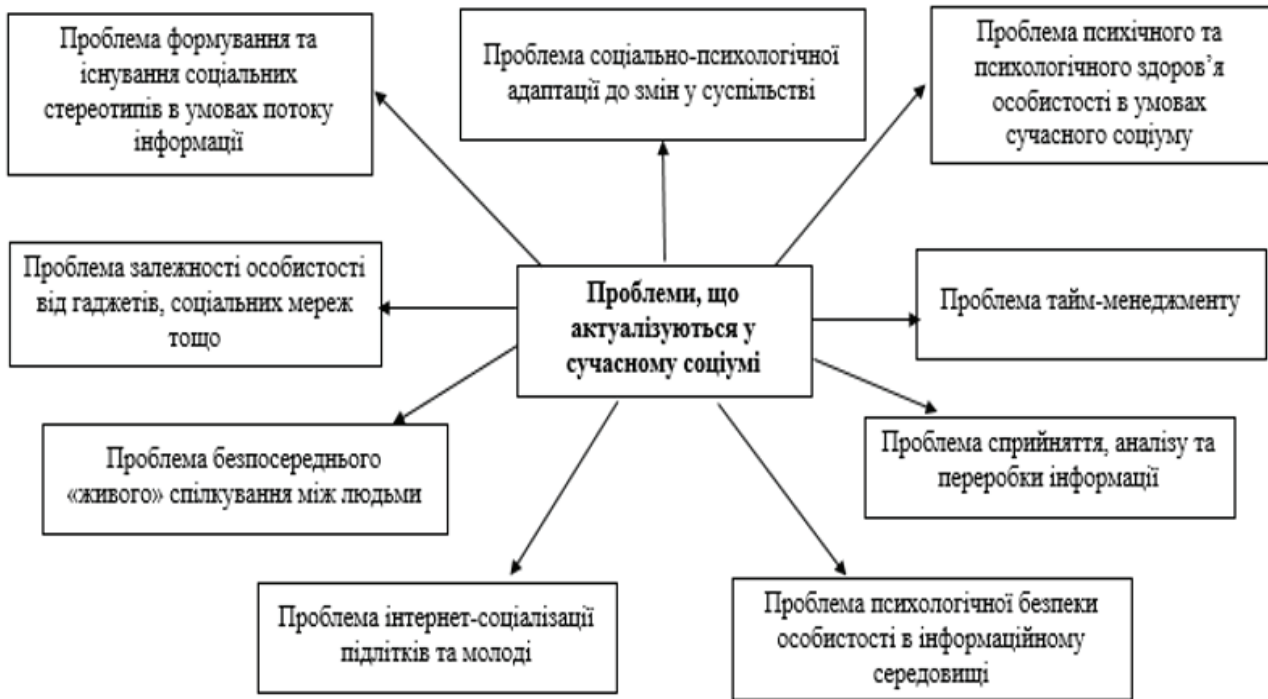

Рис. 1. Психологічні проблеми особистості в сучасному соціумі

нівелювання цінностей, втрата суб'єктної ідентичності (національної, особистісної, етнічної), спрощення культурних змістів, поширення масової культури тощо. Проведений психологічний аналіз особливостей сучасного соціуму та їхнього впливу на особистість дозволив окреслити лише основні психологічні проблеми особистості в умовах суспільних трансформацій. Загалом, проблема особистості в сучасному соціумі є досить глибокою за своїм змістом, і її ґрунтовне вивчення не вичерпується проведенням психологічним аналізом, представленим у даній роботі. Тому перспективи подальших досліджень вбачаємо в більш ґрунтовному вивченні всіх можливих взаємозв'язків та взаємовпливів у системі «соціум – особистість».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арестова О.П., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия. *Вестник Московского ун-та. Сер. 14. Психология*. 1996. № 4. С. 14–20.
 2. Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е., Смылова О.В. Интернет: воздействие на личность. *Пси-*

хология зависимости : хрестоматия. Минск : Харвест, 2014. С. 175–222.

3. Вахула Б.Я. Соціальні інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету*. 2012. № 6. С. 311–319.

4. Войскунский А.Е. Перспективы становления психологии Интернета. *Психологический журнал*. 2013. Т. 34. № 3. С. 110–118.

5. Галіч Т.О. Соціальні мережі Інтернету як агент соціалізації молоді. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. 2014. Т. 15. № 281. С. 250–256.

6. Деркаченко Я.А. Соціальні мережі як середовище для технологій маніпулятивного впливу. *Сучасний захист інформації*. 2016. № 1. С. 51–59.

7. Практична психосоматика: діагностичні шкали : навчальний посібник / за заг. ред. О.О. Чабана, О.О. Хаустової. Київ : ВНТУ. 2018. 108 с.

8. Присяжнюк М.М. Соціальні мережі як ефективний інструмент інформаційно-психологічного впливу іноземними спецслужбами. *Інтернаука*. 2017. Т. 1. № 2 (24). С. 74–78.

9. Черниш Р.Ф. Соціальні мережі як один з інструментів накопичення та протиправного використання персональних даних громадян. *Проблеми законності*. 2017. № 136. С. 205–214.